
Maria Sara Fraiser

Autovanje kao obred prelaza – lični izveštaji mladih osoba sa iskustvom autovanja

Autovanje je proces u kome osoba prepoznaje da ima romantična ili seksualna osećanja prema osobama istog pola i bira da podeli te aspekte svog identiteta sa drugima. Proces autovanja se u nekim prethodnim istraživanjima interpretirao iz perspektive teorije obreda prelaza, tako da su u njemu prepoznate faze separacije, tranzicije (liminalne faze) i inkorporacije. Cilj ovog istraživanja je razumevanje toga kako adolescenti, koji su se prvi put autovali u bliskoj prošlosti, doživljavaju različite faze tog procesa. Za prikupljanje podataka, koristili smo polustrukturisani intervju, obavljen sa pet sagovornika. Pitanja su fokusirana na iskustva, emocije i promene životnih okolnosti u vezi sa autovanjima koje su naši učesnici procenili kao najvažnija. Obred prelaza počinje prvim autovanjem. Njemu prethode strah, preispitivanje i istraživanje u svrhu pripreme za autovanje, za koje je najčešće korišćen internet. Sa separacijom dolazi osećaj oslobođenja, ali i strah uslovljen predrasudama društva, pri čemu je za naše sagovornike bilo važno da poseduju kontrolu nad time kada će se i kome autovati. Autovanje može predstavljati proces koji traje ceo život, zbog čega nije izražena jasna granica između tranzicije i inkorporacije. U procesu autovanja, za naše sagovornike je najvažniji bio odnos sa porodicom i najbližim prijateljima. Inkorporacija u te grupe za njih je značila da ih one prihvataju i podržavaju njihov novi identitet, što je činilo da se osećaju „autentičnim sobom“.

Maria Sara Fraiser (1999), Beograd, Nehruova 156, učenica 4. razreda Desete gimnazije „Mihajlo Pupin” u Beogradu

Uvod

Autovanje (eng. coming out) je proces u kome pojedinac prepoznaje da ima romantična i/ili seksualna osećanja prema osobama istog pola, i bira da podeli te aspekte svog identiteta sa drugima. Ovo iskustvo je izuzetno identitetski važno za osobe homoseksualne orijentacije i istraživanja ukazuju na to da često za njih lično znači ostvarivanje veće autentičnosti. Za LGBT osobe autovanje takođe pomaže u sticanju stabilnosti i osećanja pripadanja nekoj zajednici. Autovanje je neophodan proces nametnut heteronormativnim očekivanjima kojima se podrazumeva da je osoba

MENTORI:

BA Sara Petrović, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

MA Milica Skočajić, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

heteroseksualne orijentacije dok se ne pokaže suprotno (Rust 1993). Naš cilj je da razumemo način na koji mladi doživljavaju proces svog autovanja, posebno u kontekstu svojih odnosa sa bliskim socijalnim okruženjem – porodicom, prijateljima i bliskom internet zajednicom. Pored toga što smo analizirali subjektivni doživljaj učesnika, proces autovanja interpretirali smo, u skladu sa tumačenjem Van Genepa (Van Genep 2005), kao obred prelaza sa tri osnovne faze (separacija, liminalna faza i inkorporacija).

U radu ćemo nastojati da prikazemo subjektivne doživljaje učesnika u različitim fazama obreda, kao i da pružimo analizu uloge modela obreda prelaza u interpretaciji autovanja. Nekolicina autora (npr. Boxer i Herdt 1993, prema Davies 2014) analizirala je autovanje kao vrstu obreda prelaza, nalazeći u njemu skup društveno prepoznatih praksi koje obeležavaju statusnu transformaciju osobe u nekoliko faza. Tako je, na primer, istaknut značaj zajedničkih ritualizovanih okupljanja (parade ili sastanci u zajedničkim prostorijama) u procesu preuzimanja i javnog objavljivanja novog identiteta, kao i sticanja osećanja pripadanja novoj zajednici (Davies 2014). U ovom radu, autovanje ćemo posmatrati iz lične perspektive mladih koji kroz njega prolaze, pri čemu će nas zanimati šta za naše učesnike znače faze njihovog autovanja različitim osobama i zajednicama.

Položaj LGBT osoba u Srbiji

Postoje mnoge zakonske i društvene prepreke koje utiču na život LGBT osoba u Srbiji. Heteroseksualnost se i dalje smatra normom, usled čega se pripadnici LGBT populacije suočavaju sa stigmatizacijom, nasiljem, odbacivanjem i neprihvatanjem od strane društva i okoline. Homoseksualnost kao bolest je iz međunarodne klasifikacije bolesti izbačena 1990. godine, a u Srbiji nakon 2008. godine – time je prestala i formalna mogućnost za prinudno lečenje i hospitalizovanje ovih osoba. Ipak, i danas, nakon skoro 20 godina, predrasuda da je homoseksualnost bolest jedna je od najprisutnijih predrasuda u Srbiji (Službeni glasnik RS 2009). Homoseksualnost je u Srbiji dekriminalizovana 1994. godine, a Zakon o zabrani diskriminacije po kojem je zabranjena diskriminacija LGBT osoba je donet 2009. godine uz veliko protivljenje crkve i konzervativnih političkih stranaka. Srbija je takođe jedna od tri evropske zemlje koja ima ustavnu prepreku ka donošenju zakona o istopolnim brakovima, pošto je ustavom iz 2006. godine brak definisan kao odnos između muškarca i žene. Pored ovoga, ugrožena su elementarna prava LGBT osoba, koja se tiču zaštite od nasilja, kao i pravo na promenu ličnih dokumenata, pravo na slobodno kretanje i okupljanje (Radoman 2013: 354). Prema podacima istraživanja centra za kvir studije (CKS) iz 2014. godine, na uzorku od 402 ispitanika i ispitanica sa teritorije Srbije koji se izjašnjavaju kao LGBT, samo trećina njih prijavljuje da njihove porodice znaju za njihovu seksualnu orijentaciju, dok kod 40% osoba niko od članova porodice ne zna (Radoman 2017).

Ove prepreke, prisutne u formalnoj i sferi svakodnevice, znatno otežavaju živote LGBT osoba. Zato je jedan od naših ciljeva i da damo glas

mladim ljudima koji, zbog toga što se identifikuju kao gej ili bi, pripadaju diskriminiranoj grupi u Srbiji.

Obredi prelaza

Kao što je rečeno, neka od iskustava LGBT osoba analizirana su iz perspektive teorije obreda prelaza ili perspektiva inspirisanih tom teorijom. Obredi prelaza su vrste socijalnih praksi koje se vezuju za prelomne trenutke u životu u kojima dolazi do promene biološkog, porodičnog ili socijalnog stanja. Budući da autovanje ima ove karakteristike, može se tumačiti kroz ideju o obredima prelaza, formulisanu početkom dvadesetog veka. U knjizi *Obredi prelaza* (Van Genep 2005) Arnold Van Genep polazi od teze da se život pojedinca sastoji iz serije prelaza iz jednog statusa u drugi. On tvrdi da se ta kretanja pojedinca kroz različite društvene grupe obeležavaju „specijalnim obredima”. Ovaj koncept kasnije je primenjivan u analizi brojnih promena statusa koji se u zajednicama prepoznaju kao značajne. Obrede koji se prilikom ovakvih prelaza obavljaju podelio je na obrede odvajanja (separacije), obrede marginalnosti (tranzicije) i obrede priključenja (inkorporacije) (*ibid.*).

Separacija je prva faza u obredu prelaza: gubitak postojećeg identiteta. Uobičajeno podrazumeva naglu promenu odnosa prema sebi, porodici i zajednici. Često uključuje otuđivanje. Osoba obično doživljava i simbolične gubitke, poput šišanja kose pred ulazak u vojsku ili se na drugi način ritualno odriče svog identiteta.

Tranzicija (liminalna faza) je druga faza u obredu, u kojoj je učesnik izgubio svoj stari identitet, ali se nije još u potpunosti integrisao u zajednicu sa svojim novim identitetom. Beri (Berry 1984) je opisuje kao „period neodređenog identiteta, pun dvosmislenosti i paradoksa”. Tarner (Turner 1991) osobu u liminalnoj fazi određuje kao „strukturalno nevidljivu” - ona ne postoji unutar utvrđene strukture ili hijerarhije. Svi koji prolaze kroz ovu fazu za Tarnera su jednaki, i među njima nema podela ili granica. Ovo ne-pripadanje označio je terminom „betwixt and between” – obe reči su sinonimi za „između”, ali bi prevod mogao da bude i „ni jedno ni drugo” (Turner 1991). Tarner takođe uvodi pojam *communitas*, koji označava osećaj zajedništva između ljudi koji su doživeli zajedničku inicijaciju ili prolaze kroz isti proces. Liminalna faza će biti od naročitog značaja za naše razumevanje autovanja kao obreda prelaza.

Inkorporacija je završna faza procesa, povratak pojedinca u zajednicu sa novim identitetom (Berry 1984).

Metod

Istraživanje je kvalitativno. Naša odluka o odabiru metoda bila je vođena time što je autovanje proces koji je kompleksan i nedovoljno istražen u Srbiji. Smatrali smo da je potrebno kroz otvorena pitanja u polustrukturisanim intervjuima ostaviti dovoljno prostora mladima da na što autentičniji način predstave svoje doživljaje. Zbog ličnog i intimnog karaktera

teme, uzorak smo birali na osnovu ličnih poznanstava u okviru svoje vršnjačke grupe. Želeli smo da razgovaramo sa adolescentima i zato što polazimo od toga da je period u kome se nalaze važan u razvoju seksualnosti (Erikson 2008), i da su se mnogi od njih prvi put autovali jednoj ili nekolicini osoba u bliskoj prošlosti. Za nas je bilo veoma bitno da imamo što neposredniji uvid u promene koje mladi doživljavaju u ovom periodu života, zbog čega nam je vremenska bliskost bila koristan faktor (Herdt 1989).

Prikupljanje materijala

Intervjui su obavljani uživo i u proseku su trajali 25 minuta. Najkraći je trajao 19, a najduži 32 minuta. Intervjui su uz pristanak učesnika snimani, a potom transkribovani u celosti bez izmena. Broj pitanja je varirao od jednog intervjua do drugog, u zavisnosti od toga koliko smo opširne odgovore dobijali i toga koje su se nove teme otvarale (koje takođe same po sebi variraju od jednog intervjua do drugog). U četiri od pet intervjua ostvarena je odlična komunikacija, dok smo u petom naišli na poteškoće u proširivanju tema, na šta je moglo imati uticaj to što je ispitanica smatrala da je njena priča „previše dosadna” zbog nedostatka negativnih iskustava. Uprkos manjem obimu materijala, ovaj intervju nam je značajan kao prikaz autovanja koje ne podrazumeva drastične promene na emotivnom i društvenom planu.

Naša pitanja formulisana su tako da obuhvate periode pre, tokom i posle autovanja koja su učesnici smatrali važnim. Stavili smo fokus na unutrašnji doživljaj i odnose sa okruženjem, kao što su reakcije roditelja, bliskih prijatelja, školske i internet zajednice, u sva tri perioda. U okviru različitih faza autovanja izdvajale su se teme posebno važne za njihovo razumevanje, tako da smo se na njima duže zadržavali u razgovoru (na primer, tema odnosa sa LGBT zajednicom u periodu nakon autovanja).

Intervjue smo započinjali razgovorom o trenutku osveščivanja sopstvene ne-heteroseksualnosti. Potom smo sagovornike pitali šta za njih znači autovanje i koliko širokom krugu ljudi su autovani (kompletna agenda za intervju nalazi se u prilogu). Najveću celinu predstavljala su pitanja i podpitanja koja se odnose na različita autovanja kroz koja su sagovornici prošli. Oni su sami izdvajali najbitnije doživljaje i isticali razlike u svom životu pre i posle autovanja. Razgovarali smo o njihovim odnosima sa ljudima kojima jesu i nisu autovani, kao i sa LGBT zajednicom (ukoliko smatraju da postoji). Učesnicima je ostavljeno dovoljno prostora da se, zavisno od smera razgovora, određene teme dalje razrađuju. Neke teme su u ranijim intervjuima uočene kao važne, te smo ih uvrstili među pitanja u kasnijim intervjuima (npr. uloga interneta u autovanju). U okviru priče o autovanju razgovarali smo o motivima i očekivanjima, pripremi za autovanje. Posebno smo izdvajali prvo autovanje i sve okolnosti koje su dovele do njega (period od realizacije do prvog autovanja). S obzirom na starost naših sagovornika i činjenicu da svi još uvek žive sa roditeljima, važna tema u našim razgovorima bili su odnosi sa porodicom.

Intervjui su obavljani u nekoliko kafića u Beogradu sa ciljem da se obezbedi neformalna atmosfera u poznatom okruženju, kako bi naši sagovornici mogli da govore otvoreno. Ovo se ispostavilo kao dobar pristup, i u većini intervjuova nismo imali problema u komunikaciji sa sagovornicima. Svi oni su prihvatili da razgovaraju sa nama u ovom okruženju, a atmosfera je pomogla da intervjui imaju tok nalik prirodnom razgovoru.

Uzorak

Uzorak je činilo tri učesnika i dve učesnice adolescentskog uzrasta. U nastavku će biti ukratko predstavljeni. Budući da smo garantovali anonimnost učesnika, njihovi lični podaci su izmenjeni.

Milica (17 godina) je bila jedina koja živi van Beograda, a pohađa gimnaziju u Beogradu. Odrastanje u manjem mestu se odrazilo na njen proces autovanja, a istakla je homofobičnost manjeg okruženja. Imala je višestruka autovanja roditeljima, sa istaknutom negativnom reakcijom i neprihvatanjem od strane majke. Kao i ostali sagovornici, Milica ističe pozitivnu promenu i olakšanje nakon autovanja.

Aleksandar (20 godina) je u vreme svog prvog autovanja živeo u gradu u centralnoj Srbiji. Nakon što se slučajno javno autovao svim prijateljima na Fejsbuku (tada je pohađao 8. razred), napušta rodni grad iz straha od nasilja. Iako je imao probleme sa okruženjem nailazi na podršku od strane majke. Dolazak u Beograd ističe kao pozitivnu promenu, i oseća veći nivo slobode i bezbednosti u isticanju svoje seksualnosti. Jedna od stvari koje je istakao jeste uloga koju seksualnost zauzima u njegovom životu. On smatra da je seksualnost samo jedna od mnogih aspekata njegove ličnosti, i da to nije glavna karakteristika koja ga definiše kao osobu.

Danilo je bio naš najmlađi sagovornik (15 godina). Najvažniji resurs prilikom njegovog informisanja i pripreme za autovanje bio je internet. Danilo je istakao da se pre autovanja osećao „kao u kavezu”. Autovan je većini prijatelja ali ne i roditeljima, što objašnjava time što i dalje u potpunosti zavisi od njih.

Fedor (18 godina) prvi put se autovao prijateljici i ovaj događaj je za njega bio ne samo deljenje svoje seksualnosti nego i prvi pokušaj deljenja emocija sa ljudima iz svog okruženja. Za njega autovanje znači pokazivanje dela sebe. Prekretnica koju ističe je trenutak kada je počeo „nonšalantno” da se autuje skoro svakoj osobi koju upozna. On teži da probleme homofobije rešava racionalno, tako što će dokazati ljudima da to što je gej nije najbitnija stvar u vezi njega i da je on zapravo isti kao i svi njegovi vršnjaci.

Kira (18 godina) bila je poslednja sagovornica, i takođe jedina koja nije naišla ni na kakve prepreke u toku svog autovanja. Jedina osoba kojoj nije autovana je mlađi brat, a od svih ostalih dobila je punu podršku. Zanimljivo je to što je smatrala svoju priču „dosadnom” jer nije imala negativnih iskustava.

Analiza i diskusija

Priprema za autovanje

Pre početka obreda prelaza i procesa autovanja, osoba mora osvestiti svoju homoseksualnost. Usled heteronormativnosti u društvu, heteroseksualnost se podrazumeva dok se ne pokaže drugačije (Herdt 1989). Ove pretpostavke su imale značajan uticaj na naše sagovornike, kada su shvatili da sebe ne doživljavaju kao heteroseksualne osobe. Neki učesnici su istakli trenutak kada su shvatili da su gej, obično u ranom pubertetu, kada su i njihovi vršnjaci krenuli da se upoznaju sa svojom seksualnošću, dok su drugi navodili da su oduvek tako osećali, ali vremenom osvestili. Iz ovih razloga, prvo autovanje je zapravo autovanje samom sebi.

Hm... u... prvoj godini srednje. Nemam pojma, tad mi se samo svidela devojčica iz odeljenja i onda sam bila kao „wow, I'm gay”, i onda se to samo desilo... (Kira, 18).

Pa prvi put kad sam shvatio mislim da je to bio neki šesti razred... ne... sedmi razred, tako nešto. Ovaj, mislim, nikada na to nisam gledao kao na neku ogromnu promenu, više samo kao da su mi se sklopile kockice u glavi. Aha, okej, zato je bilo onako kako je bilo pre, nikada nisam tome davao neki veliki značaj da bi mi to u jednom trenutku kliknulo kao velika razlika u životu... (Fedor, 18).

U obredima prelaza aktivno učestvuje zajednica, koja prepoznaje potrebu da se status osobe promeni i koja svojim novim odnosom prema članu legitimizuje njegov nov status (Genep 2005). Zato možemo reći da isključivim autovanjem samom sebi obred još uvek nije počeo, iako je takvo autovanje za naše sagovornike bio važan preduslov za sticanje spremnosti da se autuju drugima. Može se reći da se čitav proces autovanja odvija na dvojakom nivou – ličnom (unutrašnjem) i spoljašnjem, koji podrazumeva odnose sa okolinom.

Period pre prvog autovanja je obeležen osećanjima teskobe, nepripadanja i straha od potencijalnih reakcija okruženja. U pitanju je period uočavanja naših sagovornika da se po nekim karakteristikama razlikuju od okoline i da ove razlike mogu voditi društvenoj marginalizovanosti.

Apsolutno sam očekivala da me ne prihvataju, da dođu, kao, to je stvarno neprirodno (Kira, 18).

Svi moji strahovi su se svodili na fizičko nasilje, jer sam kroz to prolazila u osnovnoj, zbog kratke kose, zbog muževnog ponašanja: „Trandžo!”, „Lezbejko!”, „Lezbačo!” i tako dalje, i bilo je tuča. Nisu oni mene tukli, tukli smo se međusobno, ali oni su započinjali (Milica, 17).

U toku pripreme za autovanje, primorani su da kriju svoju seksualnost što predstavlja veliki teret. Da bi došlo do javnog autovanja, potrebna je određena priprema koja podrazumeva prihvatanje sebe kao takvog, a tek kasnije deljenje sa drugima. Oni postaju svesni heteronormativnih očekivanja okoline, koja se odnose i na to kakvi treba da budu pokreti njihovog tela kako bi ono bilo heteroseksualno telo.

Meni je konkretno trebalo dosta snage i vremena da prvo sam budem okej sa tim da bih mogao drugim ljudima da kažem, ali mislim da je to jako bitan [deo] celog tog procesa.

Imali su često problem sa tim što, na primer, mnogo pomeram ruke dok pričam, a to rade žene, „Pričaj muževnije” i tako neke stvari. To su neke stvari koje ja smatram da jako oduzimaju nekome samopouzdanje (Aleksandar, 20).

Doživljaj/osećanje izolovanosti

Naši sagovornici osećali su se zbunjeno i dezorijentisano. U periodu puberteta se javlja želja za istraživanjem, eksperimentisanjem, pojavljuju se nova osećanja i ideje. Tinejdžeri se u ovom periodu često osećaju usamljeno ili depresivno, što može da ih podstakne da promene ili poboljšaju situaciju u kojoj se nalaze pomoću autovanja (Herdt 1989). Neki od načina na koje autovanje može poboljšati okolnosti su sticanje podrške prijatelja i drugih LGBT ljudi. Negativne emocije izazvane su najčešće nedostatkom informacija i stigmatizacijom zbog čega su neki sagovornici u početku smatrali da nešto zaista nije u redu sa njima.

Pa, na početku je bilo baš zbunjujuće i nisam baš znao šta to znači i zapravo sam mislio da imam neki baš ozbiljan problem. Sećam se da sam tražio na internetu otprilike kako da zaustavim to [smeh]. Ali vremenom sam shvatio da je to potpuno normalno i da ne može da se promeni i jednostavno prihvatiš sebe vremenom (Danilo, 15).

Pa zapravo bilo je poprilično loše, jer sam se osetio nekako veoma zatvoreno, kao u nekom kavezu zato što sam baš morao da pazim šta pričam pred drugima, i to mi je veoma smetalo zato što sam se uvek osećao nekako tužno, jer ne mogu da pričam o nečemu o čemu svi drugi mogu da pričaju i nisam mogao da se savetujem sa drugima ko mi se sviđa i sve ostalo... Ali definitivno sam imao veoma teške periode gde mi je čak padalo na pamet oduzimanje života... ali to je bilo kada sam bio poprilično mali i brzo sam izrastao iz te ideje (Fedor, 18).

Osećanja koja su opisali Danilo i Fedor važno je sagledati u okviru konteksta u kome se ona javljaju. Bez obzira na malu razliku u uzrastu, Danilo je bio čest i posvećen korisnik društvenih mreža, te je i osetio prisustvo i bar implicitnu podršku LGBT zajednice, što kod Fedora nije slučaj, te je on ostao izolovaniji. U narednom delu ćemo se zato pozabaviti ulogom informisanja u pripremi za autovanje.

Informisanje

Pre čina autovanja, naši sagovornici su se za njega pripremali i istraživali, koristeći internet kao resurs. Na ovaj način oni su mogli bezbedno da istražuju, upoređuju svoja iskustva sa iskustvima drugih mladih LGBT osoba, kao i da se uključe u zajednice koje im ne bi bile dostupne offline. Homofobično okruženje, nedostatak lokalnih LGBT organizacija i drugih resursa za edukaciju i pomoć oko autovanja učinili su internet jedinim bezbednim mestom za neke od naših sagovornika.

Jedine kvir zajednice koje sam ja imala su bile onlajn forumi, Tumblr, i ovaj... onda zaista sam bila sama sa sobom dok sam se autovala (Milica, 17).

Pa, pošto je u školi očigledno bilo komentara, u početku nisam ni znao šta to znači, tako da sam zapravo pitao roditelje [smeh]... tako da kada sam saznao išao sam na internet i tražio informacije. Kako sam odrastao sve sam više čitao o autovanju. Pre nego što sam se autovao odgledao sam barem 100 videa ljudi kako se autuju roditeljima, prijateljima i ostalo, i mislim da internet mnogo pomaže u tome, pogotovo zato što vežbaš kako da se autuješ... Kako uopšte to da izgovoriš... pošto je to u početku mnogo teško (Danilo, 15).

Danilova ekstenzivna priprema za autovanje ukazuje na potrebu za nekom vrstom modela autovanja. Kako je sam rekao, istražujući tuđa autovanja on je vežbao kako da se autuje i smatra da mu je to mnogo pomoglo, kao i provođenje vremena u onlajn LGBT zajednicama. Autovati se na internetu, osobi koju ne poznaju, za neke je prvi korak ka autovanju porodici i prijateljima.

Iskustvo prvog autovanja

Nakon faze istraživanja i pripreme, dolazi do prvog autovanja. Idealno, osoba je imala dovoljno vremena da se sama pripremi i izabere osobu i trenutak kada će se prvi put autovati. Međutim, ovo nije bio slučaj za neke od naših sagovornika, čija je seksualnost bila otkrivena protiv njihove volje. Ovakva autovanja ćemo razmotriti kasnije u radu.

Trenutak prvog autovanja posmatran kroz prizmu obreda prelaza predstavlja separaciju – osoba objavljuje pojedinačnoj osobi ili zajednici svoj novi identitet. Ovim činom seksualnost prelazi iz lične u javnu sferu, što obeležava početak obreda prelaza. Neki sagovornici su birali da se autuju osobi od poverenja, kao što su bliski prijatelji. Iako su nekada očekivali osuđujuće reakcije bliskih ljudi, za naše sagovornike bilo je važno da sa njima podele svoje doživljaje i uvide o sebi. Fedorovo iskustvo je bilo da njegova prijateljica „zaslužuje da zna”, a Milica je prijatelja kome se prvom autovala tokom intervjua nazivala starijim bratom, iako nisu u srodstvu.

Uf... taj momenat je jako promenio moj život, jednim delom zbog same nje... zato što sa njom sam se osećao u redu da budem otvoren. Tada u sedmom razredu bio sam jako zatvoren, pričao sam sa dvoje-troje ljudi, generalno nisam delio emocije, dobro sam ih sakrivao i imao sam jako problema da održim razgovor sa nekim. Ne dugo nakon što smo mi krenuli da se družimo, ja sam imao tu jednu veliku potrebu da se otvorim njoj, zato što sam mislio da ona zaslužuje da to zna. Delom iz razloga zato što ja znam toliko o njoj, a delom zato što je meni bilo veliko olakšanje da neko sazna to (Fedor, 18).

Prvi put sam se autovala sa četrnaest. Mom tadašnjem najboljem drugu i sadašnjem, da kažem, starijem bratu. Moje okruženje 'vamo je prilično homofobično, te nisam znala šta da očekujem od njega. Nikad nisam pokrenula temu seksualnosti sa njim, nisam znala kakvi su mu

stavovi, ali sam... mnogo sam ga volela i htela sam da on prvi sazna (Milica, 17).

U drugim slučajevima, učesnici su koristili internet anonimnost da se prvi put autuju. Kao što je slučaj sa Danilom, preko interneta se mogu pronaći primeri koji postaju model za sopstveno autovanje. Anonimnost interneta omogućava bezbednu komunikaciju i istraživanje, neku vrstu bezbednog prostora u kojem mogu da se izraze i autuju (Craig *et al.* 2014). Danilo se prvi put autovao devojci koju je znao samo preko interneta nakon što je ona spomenula da ima gej prijatelja. Znajući da ga neće osuđivati jer se druži sa ljudima unutar zajednice osetio se dovoljno sigurnim da joj kaže, a da ga nije prihvatila to svakako ne bi toliko uticalo na njegov život van interneta.

U svakom slučaju to je bilo preko interneta i mislim da je to jedan od najboljih načina da se prvo autovanje desi (Danilo, 15).

Autentičnost

Nasuprot osećanjima teskobe i zbunjenosti koja prate period između uočavanja svoje seksualnosti i prvih autovanja, osećanja koja dolaze nakon (uspešnih) autovanja uglavnom su pozitivna i na tragu pokazivanja svojih autentičnih karakteristika. Zajedničko za svako od prvih autovanja kod sagovornika je doživljaj oslobođenja i pokazivanja pravog sebe. Ove pozitivne posledice su se pokazale kao bitnije od rizika negativne reakcije za sve učesnike. Na pitanje šta za njih znači autovanje dobili smo iznenađujuće slične odgovore:

Autovanje... Otprilike pokazivanje sebe ostatku sveta... mislim, dobar deo sebe (Kira, 18).

Meni znači pokazivanje jednog dela sebe, drugim ljudima (Fedor, 18).

Pa ... autovanje na neki način znači da oslobodiš sebe i da možeš nekako u nekom bezbednom okruženju da se osećaš potpuno u redu sa samim sobom... (Danilo, 15).

... neki prvi korak da se nekako osećam slobodnije, da kažem, i nekako prijatnije (Aleksandar, 20).

Osećaj kontrole

Kao što smo prethodno naveli, autovanja posebno odabranoj osobi pod kontrolisanim uslovima i maksimalno osiguranim dobrim ishodom nisu uvek slučaj. Milica, Danilo i Aleksandar imali su iskustvo da budu autovani protiv sopstvene volje. Ovo se dešavalo kroz narušavanje privatnosti od strane porodice ili, kako je bilo kod Aleksandra, slučajnim objavljivanjem svoje seksualnosti onlajn. Nedostatak kontrole nad sopstvenim autovanjem obeležio je ova iskustva jakim negativnim emocijama. Zanimljivo je da neki nisu računali ovakva neplanirana autovanja kao autovanja. Kada smo pitali Milicu i Danila za njihova prva autovanja, oboje su prvo naveli iskustvo kada su se lično autovali, a tek kasnije tokom intervjua saznali smo da su pre toga bili otkriveni protiv svoje volje, putem narušavanja onlajn privatnosti. Aleksandrovo iskustvo sa autovanjem protiv volje bilo je

istaknuto po tome što mu je prvo autovanje bilo kroz slučajni Facebook status, zbog čega je morao da se preseli iz straha od nasilja, a kao drugo neprijatno iskustvo navodi kada ga je majka autovala kumi. Milica je zbog svog iskustva trpela i fizičko nasilje. Svaki vid gubitka kontrole nad autovanjem je stresan za osobu zbog toga što ona time gubi autonomiju u otkrivanju važnog aspekta svoje seksualnosti, pa i identiteta, ako što smo primetili može imati ozbiljne posledice.

Pokazala je poruke sa mojom bivšom devojkom mom ćaletu i, sedim sa njima, udarala me, krenula je da se... da se dere na mene, rekla mi je da će me poslati u koncentracioni logor u Čečeniji – to je ono za gejeve što je bilo po vestima (Milica, 17).

Nekako je poražavajuće kada neko drugi to kaže osobi kojoj si ti želeo zato što je to toliko bitno i osećao sam se jako [pauza] ne znam, mogu da kažem, nekako poraženo (Aleksandar, 20).

Uz odgovarajuću podršku svi naši sagovornici su težili da u budućim situacijama normalizuju svoje autovanje. Pod „normalizacijom” podrazumevamo njihov subjektivni doživljaj, kada iz ekstremnog i stresnog iskustva autovanje prerasta u nešto što Fedor naziva „nonšalantnim”.

Tada sam to video kao priliku da kažem da sam okej sa time da kažem bilo kome da sam ja gej, i da ako to oni ne prihvate to je njihov problem, a ne moj, zato što oni ne moraju mene da prihvataju, jednostavno ne moraju. To je tako (Fedor, 18).

Smatramo da je prelazak na „nonšalantno” autovanje svakome upravo način uspostavljanja kontrole nad autovanjem, u odnosu na navedena autovanja protiv volje. Uspostavlja se potpune kontrole nad autovanjem može se posmatrati kao neka vrsta krajnjeg cilja.

LGBT zajednica i communitas

Turner (Turner 1991) izvodi pojam *communitas* iz stanja liminalnosti, prelaznosti i neimenovanosti u kome se ujedinjuju liminalni entiteti. *Communitas* je otvoreno društvo zasnovano na zajedničkom iskustvu liminalnosti zbog čega se javlja u svim vidovima zajednica, nasuprot zatvorenim strukturama društva koje najčešće nisu dostupne marginalizovanim grupama. *Communitas* kome naši učesnici pripadaju bi u ovom slučaju bila LGBT zajednica, sa kojom su oni u kontaktu putem interneta i dešavanja kao što su gej žurke.

Idem na posebne stvari koje su orijentisane prema LGBT komjunitiju, mislim na onaj prajd centar, žurke na Zappi, i to. Dosta su mi bitne, jer tad mogu... da budem, tad sam ja mislim najopuštenija. Tad sam okružena ljudima koji su slični meni i onda mi je uvek jako lepo (Kira, 18).

Pa ja pripadam toj zajednici, uvek sam u dodirnim tačkama sa njom. Njen značaj je bio u tome da sam ja uvek mogao da nađem prijatelja. Postoje i loše strane, ali to nije nešto o čemu ja sada treba da pričam. Nisam imao toliko problema sa tim. Uvek mi je bilo interesantno da odem na gej žurke, predavanja ili radionice koje su vezane za to. Jednostavno mi je bilo

interesantno da upoznam druge ljude koji su po nekom pitanju slični kao ja (Fedor, 18).

Ističući značaj LGBT zajednice, mnogi sagovornici su primetili da je lakše funkcionisati kao mlada gej osoba u velikom gradu, gde je priključivanje zajednici moguće putem odlaska na žurke i predavanja sa LGBT tematikom. Ovaj kontrast se može videti upravo u Aleksandrovom iznenadnom preseljenju i činjenici da je Milica autovana skoro svim svojim prijateljima u Beogradu, ali skoro nikome u rodnom gradu.

Zaključak

Van Genep u svojoj teoriji obreda prelaza navodi proces koji ima početak, liminalni perod i kraj koji podrazumeva trajno uključenje u zajednicu sa novim statusom (2005). Da bi se autovanje uklopilo u ove okvire, mora postojati objektivna zajednica u koju se pojedinac uključuje. Teorija obreda prelaza je svojevremeno razvijena u odnosu na male zajednice, gde je ovakav vid integracije moguć. Naši učesnici su članovi mnogih zajednica i suočavaju se sa potrebom da se autuju sa svakim novim poznanstvom. Rastova (1993) navodi problem „pretpostavke heteroseksualnosti”, po kome je svaki član društva percipiran kao strejt, dok se ne pokaže suprotno. Iz ovih razloga proces autovanja nema jasan kraj i potpuna inkorporacija nije moguća. Rešenje za ovaj problem, koji se može javiti i u drugim pokušajima primene strukture obreda prelaza na moderna društva, pruža antropolog Viktor Turner. Proširivanjem Van Genepove teorije obreda prelaza, Turner (1991) uvodi pojam trajne liminalnosti, koji se odnosi na marginalizovane grupe koje se nikada ne mogu potpuno integrisati u društvo.

Iako u društvenom kontekstu inkorporacija nije moguća u potpunosti (neprihvatanje identiteta i statusa LGBT osoba u svakodnevnim praksama, zabrana braka i osnivanja porodice), naši sagovornici su ipak istakli neku vrstu zaokruživanja procesa autovanja bliskim ljudima ili lično važnim zajednicama. Njihov lični doživljaj prihvaćenosti od strane okruženja koje je njima najvažnije (pre svega porodica i prijatelji), daje im dovoljan osećaj sigurnosti da mogu da funkcionišu u društvu u kome ih ne prihvataju svi. Uspostavljanjem kontrole nad svojim autovanjem, iako ne mogu nikada završiti taj proces, mogu ga sebi znatno olakšati. Da bi inkorporacija bila moguća, mora doći do značajnih društvenih promena koje ne zavise od emocija ili neposrednih životnih okolosti LGBT osoba već od šire društvene diskriminacije i stigmatizacije LGBT ljudi.

U budućim istraživanjima mogla bi se posvetiti veća pažnja liminalnoj fazi i liminalnosti, odnosima sa roditeljima kod LGBT adolescenata, kao i internetu kao resursu u procesu autovanja.

Zahvalnost. Zahvaljujemo se učesnicima i učesnicama u ovom istraživanju koji su pristali da podele svoja intimna iskustva sa nama.

Literatura

- Berry E. 1984. *Rites of passage*. Cambridge: Cambridge University Press
- Craig S. L., McInroy L. 2014. You can form a part of yourself online: The influence of new media on identity development and coming out for LGBTQ youth. *Journal of Gay & Lesbian Mental Health*, **18** (1): 95.
- Davies D. 2014. Coming Out: A Rite of Passage Toward the Creation of Lesbian, Gay, and Bisexual Identities. Honours Theses. Saint Mary's University, Halifax, Nova Scotia, Canada
- Erikson E. 2008. *Identitet i životni ciklus*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Van Genep A. 2005. *Obredi prelaza: sistematsko izučavanje rituala*. Beograd: Srpska književna zadruga
- Herdt G. 1989. Introduction: Gay and lesbian youth, emergent identities, and cultural scenes at home and abroad. *Journal of Homosexuality*, **17** (1–2): 1.
- Radoman M. 2013. Analiza homofobije i diskursi o homoseksualnosti u Srbiji. U *Promene osnovnih struktura društva Srbije u periodu ubrzane transformacije* (ur. M. Lazić i S. Cvejić). Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, str. 347-363.
- Radoman M. 2017. Analiza uloge porodice u Srbiji u prihvatanju LGBTTIQ identiteta – Stavovi žena koje su majke prema homoseksualnosti. *Limes*, XIV (2): 75-103.
- Rust P. 1993. "Coming out" in the Age of Social Constructionism: Sexual Identity Formation among Lesbian and Bisexual Women. *Gender and Society*, **7** (1): 50.
- Službeni glasnik RS 2009. Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2008. godinu. *Službeni glasnik RS*, 23/2009.
- Turner V. W. 1991. *The ritual process: structure and anti-structure*. Ithaca (NY): Cornell University Press

Maria Sara Fraiser

Coming out as a Rite of Passage – Personal Accounts of Young Individuals with the Coming out Experience

Coming out is usually defined as a process in which a person realizes their romantic and/or sexual feelings toward people of the same sex and chooses to share those feelings with others. This experience alone seems to be a very meaningful one for young gay people. All of the well known rite of passage phases are identified in the coming out process – separation, transition and incorporation. Our objectives were to understand adolescents' recent coming out experiences through the aforementioned phases. We conducted five semi-structured interviews – with three young men and two young women. Our questions focused on time periods before, during and after the experience of coming out, with special attention being given to the most important experiences, emotions and inevitable changes that followed these experiences. Our findings suggest that the rite of passage begins with the first coming out experience and is continued through coming out to the people a person considers closest to them. This period is marked with a strong sense of liberation, but also a fear of judgment and prejudice. Our participants considered having control over the circumstances of coming out very important – they wish to carefully plan when and to whom they will come out. With each new coming out experience, a person goes repeatedly through the phases of transition and potential incorporation. In our interviews, the relationships with the participants' most relevant social groups – friends and family, stood out as especially significant. Incorporation into these groups meant the acceptance and support of the participants' identity and, in their own words, it gave them the opportunity to feel and behave like their authentic selves. Recommendations for future research include giving more time and attention to the transition phase, relationship with parents and the role of the internet in the process of coming out.

Prilog: Agenda za intervju

1. Opšti podaci
 - Reci nam nešto o sebi.
 - Koliko imaš godina? Čime se baviš? Gde (sa kim živiš)?
2. Šta za tebe znači autovanje, kakav značaj ima u tvom životu?
 - Ko u tvom okruženju zna da si gej?
3. Opiši svoj život pre prvog autovanja.
 - Kada si shvatio/la da si gej?
 - Koliko vremena je prošlo od tad do prvog autovanja? Opiši taj period (kako su se uklapali u društvo, odnosi sa porodicom itd.).
4. Kako je izgledalo tvoje prvo autovanje?
 - Kome si se prvi put autovao/la? Zašto baš toj osobi?
 - Kako si se osećao/la? O čemu si razmišljao/la?
 - Da li možeš da nam opišeš još neko iskustvo autovanja koje je ostavilo jak utisak na tebe ili smatraš bitnim?
5. Da li možeš da uporediš svoj život i odnose sa ljudima pre i posle autovanja?
 - Kakav uticaj je autovanje imalo na tvoj socijalni status?

